

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

שיעור יג: חובת הצלת 'הבא להורגך' מנוטרל

האם יש חובה להציל אדם שבא במטרה להרוג, אך נפצע ומנוטרל ושוב אינו יכול עוד להרוג? שאלה נוספת, שיתכן והמענה עליה יהיה שונה מהשאלה הראשונה, האם יש חובה להציל מחבל מנוטרל?

ישנם שני דינים הדומים זה לזה ביסודם, שנראה שמבוססים על הצלה והתגוננות - 'הבא להורגך' השכם להורגו' שנלמד מדברי התורה אודות 'הבא במחותרת', ודין אדם הרודף אחר חברו להורגו. אמנם התוצאה הסופית של שני דינים אלו היא, שהאדם נהרג. אך השאלה שבפנינו היא, מה הדין במקרה והאדם 'הבא להורגך' או 'הרודף' אחר חברו להורגו לא הספיק לבצע את זממו, וכעת הוא נפצע, האם יש חובת הצלה עבורו?

א. מקורות הדין

1. 'הבא במחותרת נידון על שם סופו'

אדם הבא במחותרת לוקח בחשבון שיתכן ובעל-הבית יגלהו וימנע ממנו לגנוב ממון. למרות שהגנב בא על עסקי ממונות הוא מוכן להרוג את בעל-הבית במקרה שנפגש איתו. לפיכך, כיון שמראש הוא בא גם על-דעת רציחה, נאמר הכלל 'הבא להורגך השכם להורגו' וניתנה האפשרות להרוג אותו.

שמות (כב, א): "אם במחותרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים".

משנה סנהדרין (פ"ח מ"ו): "הבא במחותרת נידון על שם סופו".

בבלי סנהדרין (עב ע"א):

אמר רבא: מאי טעמא דמחותרת - חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו. והאי מימר אמר אי אזילנא - קאי לאפאי ולא שביק לי, ואי קאי לאפאי - קטילנא ליה. והתורה אמרה אם בא להורגך - השכם להורגו.¹

¹ **רש"י** (שמות כב, א): "אין לו דמים - אין זו רציחה, הרי הוא כמות מעיקרו. כאן לימדתך תורה אם בא להרגך השכם להורגו, וזה להורגך בא שהרי יודע הוא, שאין אדם מעמיד עצמו ורואה שנטילין ממונו בפניו ושותק, לפיכך על מנת כן בא, שאם יעמוד בעל הממון כנגדו ויהרגו"; **רש"י** (סנהדרין עב ע"א ד"ה חזקה): "חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו - שרואה שאחר נוטלו ושותק, הלכך יודע הגנב הזה שבעל הבית עומד על ממונו להצילו, ומימר אמר הגנב אי אזילנא לגביה קאי באפאי, ואי קאי קטילנא ליה, ואמרה לך תורה אין לו דמים ומלמדתך מאחר שהוא בא להורגך השכם אתה להורגו".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. רודף

משנה סנהדרין (פ"ח מ"ז): "וואלו הן שמצילין אותן בנפשן - הרודף אחר חברו להורגו".

בבלי סנהדרין (עג ע"א):

מניין לרודף אחר חברו להורגו שניתן להצילו בנפשו - תלמוד לומר, לא תעמוד על דם רעף.

ב. הצלת הבא במחלת ורודף מנוטרלים

במקרה ואדם 'בא במחלת' בשבת, או אדם הרודף אחר חברו להורגו בשבת, ולפני שהספיקו לבצע את זממם לגנוב או להרוג הם נוטרלו ונפצעו, כגון שנפל עליו גל אבנים על הבא במחלת והוא אינו יכול להמשיך במעשיו.

האם יש חובה להציל אותם בשבת, דבר הכרוך בחילול שבת?²

דברי הגמרא מבואר שבמקרה ונפל גל אבנים על אדם 'הבא במחלת' בשבת, אין חובה להציל אותו ואסור לחלל שבת על הצלתו -

בבלי סנהדרין (עב ע"ב):

אין לו דמים - בין בחול בין בשבת... אמר רב ששת, לא נצרכא אלא לפקח עליו את הגל.

1. שיטת רש"י: אין חובת הצלה

לדעת רש"י, הסיבה שאין חובת הצלה במקרה כזה מבוססת על כך שאדם זה מוגדר כ'גברא קטילא' מהרגע הראשון שנכנס למחלת לבצע את זממו, וגם כעת שהוא מנוטרל ואינו יכול לפגוע באיש הוא מוגדר כאדם ש'אין לו דמים' וממילא אין לחלל עבורו שבת בהצלה

רש"י (סנהדרין עב ע"ב ד"ה לפקח):

לפקח עליו את הגל... אם בא על עסקי נפשות, כיון דניתן להורגו בלא התראה - גברא קטילא הוא משעת חתירה.³

² ראו: **פרי מגדים** (או"ח סימן שכח משבצות זהב ס"ק א): "ויש לספק ברודף אחר אחרות ממזרת, דלית פגמה, דוולדה בלאו הכי ממזר ואין ראוויה לבוא בקהל, וגם כבר נעשית זונה מביאה אחרת, אי ניתן להצילו בנפשו... ונפקא מינה בכל זה אם נפל גל עליו וכדומה בעת רודפו, וכמו שכתב המגן אברהם (סימן שכט אות ד), אם חייב מיתה אין מחללין שבת עליו. דלאו דווקא מחתרת, הוא-הדין כל כיוצא בזה".

³ ראו גם: **רש"י** (שמות כב, א): "אין לו דמים - אין זו רציחה, הרי הוא כמת מעיקרו".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

מגן אברהם (אורי"ח סימן שכט ס"ק ד) :

הבא במחלתת בעניין שמותר להורגו אם נפל עליו גל אין מפקחין עליו, דגברא קטילא הוא.⁴

1.1 הקושי

הפוסקים תמהו, מדוע אין חובה לפקח עליו את הגל בשבת ולהצילו, הרי כיון שכעת הוא מוגבל ומנוטרל ואינו יכול לסכן את הסובבים, חוזרת חובת ההצלה ככל אדם?⁵

~ הרב ירוחם יהודה ליב פרלמן (אור גדול, סימן א ד"ה והוא על-פי) :

והדברים תמוהין לכאורה וצריכין טעם והסבר, דאמאי לא נפקח הגל עליו כיון דכבר פסק מרדיפתו ושוב לא ניתן להורגו ואמאי לא נפקח משום פיקוח נפש. וכי משום שהיה רודף מעיקרא והיה ניתן להורגו, שוב לא נפקח עליו לעולם דהוי כגברא קטילא, אתמהא.

~ הרב יואב יהושע ויינגרטן (קבא דקשייתא, קושיא א) :

ותמוה לי, הא מכיון שנפל עליו הגל שוב לא יהרוג ואין עליו עוד שם רודף כלל. וא"כ, אף שהיה מקודם רשע, מכל-מקום אטו אין מחללין שבת על רשע, וליהוי כמו שיצא ממחלתת ואח"כ נפל עליו גל דוודאי מפקחין... וכעת צריך עיון.⁶

1.2 הסברים

תירוץ א : יש שכתבו, וכן נראה מלשון רש"י, שמשעת חתירה חל עליו שם 'גברא קטילא' שהתורה התירה את דמו, ללא כל קשר לביצוע מעשיו. לפיכך, שם זה השולל ממנו דין 'וחי בהם' חל עליו ואינו פוקע כלל גם לאחר שהוא מנוטרל כשנפל עליו הגל.

אבן האזל (ה'ל' גניבה פ"ט הי"ג) :

כיון דכבר היה עליו דין רודף נחשב לעניין זה כגברא קטילא שכבר אין לו חזקת חיים שיהיה חובה להצילו.

שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סימן קנא) :

וצריך לומר, דכיון דנפל עליו הגל בעוד שהיה רודף לא ניתן שוב להצילו באיסור שבת, משום דאינו בכלל סתם אדם דנאמר בו וחי בהם.

⁴ הובאו דבריו במשנה ברורה (סימן שכט ס"ק ט) : "הבא במחלתת בעניין שמותר להורגו ובעת חתירתו נפל עליו גל, אין מפקחין אותו דגברא קטילא הוא".

⁵ רי"ד סולובניצ'יק (רשימות שיעורים, סנהדרין עב ע"ב ד"ה אמר) : "מהגמרא משמע דרק ביש לו דמים הוא דמפקחין עליו את הגל, משא"כ באין לו דמים אין מפקחין עליו את הגל. וצריך עיון, דלכאורה לאחר שנפל עליו הגל תו לא הוי רודף דפסקה רדיפתו, ואסור להורגו, וא"כ נימא שמפקחין עליו את הגל".

⁶ השוו לדבריו חלקת יואב (ח"ב סימן פח).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

דחיית התירוץ : בעת שהותו תחת הגל אינו רודף ואינו מסכן את האחרים ושוב מצווה להצילו.

הרב ישראל יהושע טרונק (ישועות מלכו, הלכות שבת פ"ב ה"א) :

וראיתי להפרי מגדים (סימן שכח ס"ק ד) שכתב דכיון דהיה אז בר קטלא.

ולא ידענא מאי קאמר, שהרי בשעת הצלה אינו בר קטלא.

• **תירוץ ב** : אין מחללים שבת להצלת אדם שפשע בחילול שבת והכניס את עצמו לכך.⁸

הרב ירוחם יהודה ליב פרלמן (אור גדול, סימן א) :

והנראה בטעמו דרש"י, דסבירא ליה דכיון דבעת נפילת הגל עליו אז אגן בידיים היינו מפילים הגל עליו דניתן להורגו, ואם אגן בידיים היינו מפילים עליו את הגל אף אם אח"כ שוב לא היה חשש רודף עליו בעוד שלא נהרג עדיין, אפילו הכי סבירא ליה דלא היינו מפקחין, דכיון דעל ידי מעשיו התיר עצמו למיתה והביא בעצמו עליו הסכנה אין מחללין עליו שבת להצילו, דפשע בעצמו.

וכעין זה מצינו לענין חטא כדי שיזכה חבירך, דהיכא דפשע בעצמו לא אמרינן חטא כדי שיזכה, כמו שכתבו התוספות (שבת ד ע"א ד"ה וכו'), ואפשר דהכא נמי לענין פיקוח נפש לחלל שבת להצילו דהיכא דבעצמו הביא עליו הסכנה אין מחללין עבורו להצילו, ומשום הכי אף בנפל עליו הגל בעצמו אין מחללין עליו.

דחיית התירוץ : יש פוסקים הסוברים שיש לחלל שבת עבור הצלת אדם שהכניס עצמו לסכנה.

לדעת מהרי"ל דיסקין חובה להציל אדם שהמעוניין להתאבד, אף שמכניס עצמו לסכנה. לדבריו, יש להוכיח כן מסוגיית הבא במחתרת שנפל עליו הגל ואין מחויבים להציל אותו, לא משום שפשע בעצמו וכהוכחת הרב פרלמן לעיל, אלא משום שהוא גברא קטילא -

שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סימן ה אות לד) :

דלעני"ד, אפילו מי שרוצה לאבד עצמו מצווין אנו להצילו אפילו בשבת.

ואין סתירה ממה שכתב רש"י (סנהדרין עב ע"ב) דבאם בא במחתרת על עסקי נפשות ונפל הגל עליו דאין מפקחין בשבת, אף דהשתא כבר אינו רודף.

דהתם שאני, דמעיקרא בעת הנפילה עליו היינו מצווין אז עליו להרגו וכהרוג דמי, אבל לא משום פשיעותא דאפקר נפשיה לקטלא אין נזקקין לו.

⁷ אולי כוונתו **לפרי מגדים** (או"יח סימן שכח משבצות זהב ס"ק א) שציין לדברי המגן אברהם שהביא את דברי רש"י.

⁸ כן תירץ **הרב שילה רפאל** (קבא דקשייתא, הוצאה חדשה ח"א עמוד טג). להרחבה בהגדרה זו, ראו במה שביארנו בשיעורים בפיקוח נפש והצלה, חלק א שיעור טו בנושא 'חילול שבת להצלת אדם שהכניס עצמו לסכנה'.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

• **תירוץ ג:** אמנם, פקע ממנו שם רודף כי עתה הוא אינו מסכן את הנרדף, אך הסיבה שאין בו חיוב הצלה היא משום מעשיו הרעים כדין רועי בהמה דקה החשודים על הגזל שאין בהם חיוב הצלה.

הרב ישראל יהושע טרונק (ישועות מלכו, הלכות שבת פ"ב ה"א):

ואולי יש לומר, כיון דאמרינן שם בסנהדרין דמחותרתו זו היא התראתו ובהתראה אין צריך ג' פעמים... נהי דלא מקרי התראה ממש שהרי חוץ למחותרת לא ניתן להמיתו, מכל-מקום לגבי האי דלא ניתן להצילו ע"י חילול שבת מקרי התראה ולא עדיף מרועי בהמה דקה שכל שהוחזקו בכך ע"י שעשו פעמים רבות אמרינן דלא מורידין ולא מעלין.

• **תירוץ ד:** בין דין הבא במחותרת לדין רודף⁹

לפנינו הסבר בדברי רש"י, שמבוסס על הבחנה בין דין 'הבא במחותרת' לבין דין רודף

דין רודף

סיבת הריגתו של הרודף היא משום הצלתו של הנרדף - 'לא תעמוד על דם רעך'.

בבלי סנהדרין (עג ע"א):

מניין לרודף אחר חברו להורגו שניתן להצילו בנפשו - תלמוד לומר, לא תעמוד על דם רעך.

~ **חיוב הריגה** - כיון שהסיבה להריגת הרודף היא הצלת הנרדף, הרי שיש חובה להציל את הנרדף בהריגת הרודף, מדין 'לא תעמוד על דם רעך', ולא מדובר על רשות הריגה בלבד¹⁰ -

רמב"ם (הל' רוצח ושמירת הנפש פ"א ה"ו): "כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף".

~ הצלה באחד מאבריו

כיון שעיקר דין רודף הוא להצלת הנרדף, הרי שאם מתאפשר למנוע את הרודף מלהרוג את הנרדף ניתן לעשות זאת בהצלה באחד מאבריו של הרודף ולא בהריגתו -

רמב"ם (הל' רוצח ושמירת הנפש פ"א ה"ז):

אם יכולים להצילו באבר מאיברי הרודף, כגון שיכו אותו בחץ או באבן או בסייף ויקטעו את ידו או ישברו את רגלו או יסמו את עינו, עושין.

⁹ כע"ז ראו: **הרב שאול ישראלי** (עמוד הימיני, סימן טז פרק ג אות ה עמוד קעו).
¹⁰ ראו גם: **תוספות** (סנהדרין עג ע"א ד"ה אף).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

~ נטרול הרודף - אינו עונש אלא הצלת הנרדף

כיון שעיקר דין רודף הוא להצלת הנרדף, הרי שהריגת הרודף אינה מהווה עונש על מעשיו הרעים, אלא מהווה מטרה להצלת הנרדף.¹¹ ניתן ללמוד זאת מדין קטן הרודף שיש עליו דין רודף, אף שקטן אינו בדיני עונשים, דבר המורה שסיבת הריגתו היא להצלת הנרדף ולא בתור עונש -

רמב"ם (ה'ל' רוצח ושמירת הנפש פ"א ה"ו):

הרודף אחר חברו להורגו, אפילו היה הרודף קטן, כל ישראל מצווין להציל הנרדף מיד הרודף ואפילו בנפשו של רודף.¹²

שו"ת נודע ביהודה (מהדורה תניינא חו"מ סימן ס):

אני תמה מאוד וכי זה שמצילין בנפשו עונש הוא, והלא אינו אלא הצלה... והדבר מוכח שאין זה בתורת עונש... יותר יש להקשות וכי עונשין לקטן אשר בכל התורה לא שמענו עונש לקטן, והרי רודף קטן מצילין בנפשו של הקטן... אלא ודאי שאין הצלה בנפשו בתורת עונש כלל.

~ חלות שם רודף - כיון שסיבת הריגתו של הרודף היא למטרת הצלת הנרדף, הרי ששם רודף המחייבו מיתה חל עליו רק כאשר הוא עושה מעשה רדיפה אקטיבי. אך כל עוד לא נעשה מצידו מעשה הריגה, לא חל עליו שם רודף למיתתו.

רמב"ם (ספר המצוות, מצוות לא-תעשה רצג):

בעת השתדלותו וביקשו לעשותו אז ייקרא רודף, וחובה עלינו שנמנעו מעשות מה שליבו מתאוה.

רמב"ם (ה'ל' רוצח ושמירת הנפש פ"א ה"ז):

כיצד, אם הזהירוהו והרי הוא רודף אחריו אף על פי שלא קיבל עליו התראה, כיון שעדיין הוא רודף הרי זה נהרג.

¹¹ ראו גם: **אפיקי ים** (ח"ב סימן מ): "דין רודף דהותר דמו, אינו מדין עונש על מעשה הרדיפה, ורק מדין הצלה לנפש הנרדף, וראיה דגם קטן הרודף, ניתן להצילו בנפשו, והרי לאו בר עונשין הוא"; **שו"ת אחיעזר** (ח"א סימן יח אות א ד"ה והנראה): "דעיקר חיוב מיתה של רודף לאו משום עונש עבירה של הרודף, דהא קטן הרודף ניתן להצילו בנפשו אע"ג דלאו בר עונש הוא. אלא דהעיקר להציל את הנרדף מהריגה או מפגם בדמו של רודף"; **אמרי משה** (סימן ל בהערה): "יש לחקור בהא דמותר להרוג את הרודף, אם הוא מפני שיש עליו דין מחויב מיתה, וכמו בכל רוצח שהוא מחויב מיתה אחר העבירה, כן ברודף לרצוח נפש מיקרי מחויב מיתה על רדיפתו ומותר להורגו קודם המעשה. או דהוא רק משום הצלת הנרדף. והנה, מהא דאמרינן... דקטן שרודף גם כן יש עליו דין רודף ומותר להורגו, והרי בקטן לא שייך שחל עליו חיוב מיתה וכמו דפטור מכל עונשין שבתורה. מוכח על כורחך דמשום הצלת הנרדף לחוד מותר להורגו".

¹² ראו גם: **רמב"ם** (פרטי המצוות על סדר ההלכות לרמב"ם): "להציל הנרדף בנפשו של רודף"; **רמב"ם** (ספר המצוות, מצוות עשה רמז): "והמצווה הרמ"ז היא, שציוונו להציל הנרדף מיד הרודף להורגו ואפילו בנפש הרודף, כלומר שאנחנו מצווים להרוג הרודף אם לא נוכל להציל הנרדף אלא בנפש הרודף".

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

דין הבא במחלת

סיבת הריגתו של 'הבא במחלת' אינה למטרת הצלת בעל-הבית, שהרי כל עוד 'הבא במחלת' לא נפגש עימו פנים בפנים הוא אינו מהווה עבורו סכנה, שהרי בא בתחילה לגנוב ולא להרוג. ומכל-מקום, כיון שיש לו מתחילת בואו אפשרות של פגישה עם בעל-הבית והוא מוכן להורגו, הרי כבר מתחילה הותר דמו, 'אין לו דמים', ונידון על-שם סופו.

שמות (כב, א): "אם בַּמְחִתָּת לְמִצָּא הַגָּבַב וְהִקָּה וְנָמַת אִין לוֹ דָּמִים".

משנה סנהדרין (פ"ח מ"ו): "הבא במחלת נידון על שם סופו".

בבלי סנהדרין (עב ע"א):

אמר רבא: מאי טעמא דמחלת - חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו.

והאי מימר אמר אי אזילנא - קאי לאפאי ולא שביק לי, ואי קאי לאפאי - קטלינא ליה.

והתורה אמרה אם בא להורגך - השכם להורגו.

~ חלות שם גברא קטילא - שם זה חל עליו מיד בעת כניסתו לגניבה, למרות שעדיין הוא לא עשה מעשה הריגה אקטיבי. סיבת הדבר היא, 'נידון על-שם סופו'.¹³

~ רשות הריגה - כיון שעדיין הוא לא עשה מעשה הריגה, אלא רק בא על עסקי ממון, אין חובת הריגה עליו כדי להציל את בעל-הבית אלא יש רשות הריגה בלבד.¹⁰

רמב"ם (הל' גניבה פ"ט ה"ז): "הבא במחלת... רשות יש לכל להורגו".

• ראיות

~ מובא שרב שילא הרג אדם שביקש למסור אותו לשלטון, בטענה שהוא רודף ודינו במיתה. אך הנימוק לדין רודף הוא מדין 'הבא במחלת', דבר המעלה קושי הרי מדובר על שני דינים שונים?

בבלי ברכות (נח ע"א):

רבי שילא נגדיה להווא גברא דבעל נכרית. אזל אכל ביה קורצי בי מלכא, אמר: איכא חד גברא ביהודאי דקא דיין דינא בלא הרמנא דמלכא.

שדר עליה פריסתקא, כי אתא אמרי ליה: מה טעמא נגדתיה להאי?

אמר להו: דבא על חמרתא. אמרי ליה: אית לך סהדי? אמר להו: אין. אתא אליהו, אדמי

ליה כאיניש, ואסהיד. אמרי ליה: אי הכי בר קטלא הוא.

אמר להו: אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשותא למקטל, אתון מאי דבעיתון עבידו ביה.

עד דמעייני ביה בדינא, פתח רבי שילא ואמר: לך ה' הגדלה והגבורה וגו'.

¹³ יתכן, ולפיכך הצמיד רבי יהודה הנשיא בעריכת המשנה (סנהדרין פרק ח), את דין הבא במחלת לדין בן סורר ומורה הנידון על שם סופו, שכן המכנה המשותף בניהם הוא 'נידון על שם סופו'.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

אמרי ליה: מאי קאמרת? אמר להו: הכי קאמינא, בריך רחמנא דיהיב מלכותא בארעא
 כעין מלכותא דרקינא, ויהיב לכו שולטנא ורחמי דינא.
 אמרו: חביבא עליה יקרא דמלכותא כולי האי. יהבי ליה קולפא, אמרו ליה: דון דינא.
 כי הוה נפיק, אמר ליה ההוא גברא: עביד רחמנא ניסא לשקרי הכי?
 אמר ליה: רשע, לאו חמרי איקרו? דכתיב אשר בשר חמורים בשרם.
 חזייה דקאזיל למימרא להו דקרינהו חמרי, אמר: האי רודף הוא,
 והתורה אמרה: אם בא להרגך - השכם להרגו, מחייה בקולפא וקטליה.

~ שאל דוד

בגמרא מובא שלאחר שדוד לא הרג את שאול במערה, הוא טען בפניו שמן הדין היה לו לשאול דין
 רודף משום שהוא רודף להרוג את דוד.
 אך שוב, הנימוק שמובא לדין רודף הוא מדין 'הבא במחתרת', דבר המעלה קושי הרי מדובר על שני
 דינים שונים?

בבלי ברכות (סב ע"ב):

הנה היום הנה ראוי עיניך את אשר נתנה ה' היום בְּיָדִי בְּמַעֲרָה וְאָמַר לְהַרְגֶּךָ וַתַּחֲסֵ עַלֶיךָ וְאָמַר
 לֹא אֶשְׁלַח יָדִי בְּאֲדָנָי כִּי מְשִׁית ה' הוּא¹⁴ - אמר רבי אלעזר, אמר לו דוד לשאול: מן התורה
 בן הריגה אתה, שהרי רודף אתה,
 והתורה אמרה: בא להורגך השכם להורגו, אלא צניעות שהייתה בך היא חסה עליך.

? מדוע הגמרא פותחת בדין רודף אך מביאה את דין 'הבא להורגך השכם להורגו' שהוא יסוד דין
 הבא במחתרת, הרי מדובר על שני דינים שונים?

! המכנה המשותף בין שני המקרים בגמרא הוא, ש'הרודף' לא עשה מעשה אקטיבי להריגה.
 כלומר, האדם שהיה מעוניין להלשין על רבי שילא לא עשה כל מעשה אלא רבי שילא חש שמא הוא
 ימסור אותו לשלטון, וכן שאול המלך בהיותו במערה לא עשה כל מעשה להריגתו של דוד באותה
 העת אלא הוא התפנה לצרכיו, א"כ כיון שבאותה העת הם לא היו רודפים, אין כל עילה להרוג אותם
 כדי להציל את 'הנרדפים'¹⁵.
 לפיכך, הנימוק להריגה שלהם היא משום דין 'הבא במחתרת' שנידון על שם סופו, היינו גם שכעת
 הוא לא עושה מעשה הריגה אלא בא על עסקי ממון, מכל-מקום בעתיד הוא יהרוג את בעל-הבית.

¹⁴ שמואל (א פרק כד, י).

¹⁵ בכך מיושבת קושיית היעבץ (ברכות סב ע"ב ד"ה שם): "ואי קשיא, אכתי רודף הוא. ומה לו לסכן עצמו והתורה
 התירה דמו של רודף". לפי הביאור האמור, שאול לא היה רודף באותה העת ולכן העילה להריגתו היא משום דין 'הבא
 במחתרת' שנידון על שם סופו.

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

הוא-הדין במקרים הנ"ל, כעת הם לא עושים כל מעשה רדיפה, ומכל-מקום ההריגה שלהם היא על שם סופם.¹⁶

« ביאור שיטת רש"י

כעת נשוב לדברי רש"י הסובר שאדם הבא במחלתת ונפל עליו גל אבנים בשבת, אין להציל אותו -

רש"י (סנהדרין עב ע"ב ד"ה לפקח):

לפקח עליו את הגל... אם בא על עסקי נפשות, כיון דניתן להורגו בלא התראה - גברא קטילא הוא משעת חתירה.

? כאמור, על דבריו שאלו האחרונים, מדוע אין לפקח עליו את הגל בשבת להצילו, הרי כיון שעתה הוא מוגבל ולא יכול לסכן את הנרדף, חל בו חיוב הצלה ככל אדם? הנחת היסוד בקושיית האחרונים מבוססת על דין רודף, כפי שמבואר בלשונם. לדבריהם, כל עוד הרודף עוסק בפעולת הרדיפה להריגת הנרדף, יש חובה להציל את הנרדף באמצעות נטרול והריגת הרודף, שכן המטרה היא הצלת הנרדף. אך כאשר אין הרודף מהווה איום וסכנה ממשית על הנרדף, שכן הוא לא רודף אותו, כגון שנפל עליו גל אבנים והוא מנוטרל, אין כל סיבה להרוג אותו או לא להציל אותו.

אמנם, לאור האמור מבוארת שיטת רש"י הטוען שיש הבדל יסודי בין דין רודף לדין הבא במחלתת - בדין רודף, כל עוד הוא לא מסכן את הנרדף אין לו יותר שם רודף החל עליו רק מכוח מעשיו, וממילא יש חובה להצילו במקרה והוא זקוק להצלה. אולם, אדם 'הבא במחלתת' שנידון על-שם סופו, מהרגע הראשון הוא 'גברא קטילא', שם זה לא פקע ממנו בהעדר סיכון לבעל הבית, ולכן 'גברא קטילא' הוא משעת חתירה ואין חובת הצלה עליו כאשר הוא נקלע למצב של פיקוח נפש.

סיכום דעת רש"י: למרות שהוא נמצא תחת הגל ואינו מסכן עוד אחרים, אין חובת הצלה עליו.

¹⁶ ראו: **שו"ת הרשב"א** (ח"א סימן קפא): "המסור כנחש והקודם להורגו זכה. ומה שאמרת היאך הורגין אותו מספק אם רגיל לעשות כן כל שאומר לעשות כאילו עשה. והרי הוא בכלל הבא להורגך השכם להורגו, כההיא דרב שילא דלא המתין לראות היעמדו דבריו. וכל שמוסר ואפילו ממון הרי הוא כאילו ממיתו. ואין אומרין נמתין עד שימות ואחר שימית ימיתוהו בית-דין או יורשי המת"; **הרב אריה מלכיאל קוטלר** (קבא דקשייתא, מהדורה חדשה ח"א עמוד נט ד"ה והנה ברש"י).

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

2. שיטת המאירי

בניגוד לדעת רש"י הסובר שאין חובת הצלה על 'הבא במחלת' כאשר נפל עליו גל אבנים בשבת, כתב המאירי, שאם ודאי לנו שהוא חי יש חובה להציל אותו שהרי כעת הוא אינו מסכן את בעל הבית, אבל אם יש ספק אם הוא חי או מת אין חובת הצלה. בדבריו מבואר שהוא דן את 'הבא במחלת' כדן רודף.

מאירי (סנהדרין עב ע"ב ד"ה כל שאמרנו):

ואם נפלה מחלתו עליו מפקחין עליו את הגל - יראה לי, שזה שאמרנו עליו שאין מפקחין עליו את הגל, פירושו בספק חי ספק מת. אבל אם הוא ודאי חי, אומר אני שמפקחין שהרי עכשיו אינו רודף, שהרי זה כרודף אחר חברו והצילוהו באחד מאיבריו שאין לו עוד להורגו וזה כהריגה בידיים הוא. או שמא, כיון שיש לומר עליו שהוא משתדל בעצמו בפיקוחו וליבו על גניבתו אין מפקחין. ? על דברי המאירי הקשה הרב יעקב משה חרל"פ, מה ההבדל בין אם הוא חי בוודאות לבין אם הוא ספק חי ספק מת, הרי יש חובת הצלה גם על אדם ספק חי ספק מת -

שו"ת בית זבול (ח"ב סימן א אות ט):

והדברים נפלאים, אם איננו רודף מאי נפקא מינה בין חי בוודאי לספק חי ספק מת, והלא משנה שלימה שנינו ביומא מפקחין את הגל ספק חי ספק מת.

! לדברי הרב חרל"פ, כוונת המאירי היא שאסור להרוג אותו אם ידוע לנו בוודאות שהוא כבר לא רודף, היינו שאם נציל אותו הוא לא ישוב לבצע את זממו. אבל במקרה ויש לנו ספק האם הוא ישוב לבצע את זממו לאחר שנציל אותו, אזי אמנם אסור להרוג אותו בידיים, כי מכל-מקום כעת הוא מנוטרל, אך מותר לגרום להריגתו באופן של ישב ואל תעשה' ולהימנע מלפקח עליו את הגל -

וצריך לומר בכוונתו, דמירי בגוונא שאינו ברור שעכשיו אינו רודף, ויתכן שהוא עדיין משתדל בעצמו בפיקוחו כדי לבצע זממו מה שבלבו על גניבתו. וכל דאפשר להיות שעדיין רודף, אין מפקחין, היינו דאע"ג שבקום ועשה לא היינו רשאים להורגו משום ספק פיקוח נפש דבעל הבית אבל בשב ואל תעשה חוששין לפיקוח נפש דבעל הבית ואין מפקחין... נראה בכוונתו דגם בתירוץ הראשון הוי סבר דעדיין ספק הוא אם הפסיק את רדיפתו, רק בתירוץ הראשון הוי סבר דזה גופא שאין מפקחין הוי כהריגה בידיים, כמו שבא מפורש בדבריו. לכן, הגם שהוא ספק רודף מפקחין ואין מניחים להריגתו ודאי מפני ספק דבעל

שיעורים בפיקוח נפש והצלה

נתנאל אוירבך

הבית. אבל בספק חי ספק מת הוי ספק פיקוח נפש דבעל הבית וספק פיקוח נפש דהבא במחותרת במשקל אחד בשניהם ספק על כן שב ואל תעשה עדיף.¹⁷

ג. סיכום

דעת רש"י

רודף - חיוב הריגה להצלת הנרדף. אך כאשר אין הרודף מהווה סכנה לנרדף, אין היתר הריגה. בא במחותרת - נידון על שם סופו, וגם אם כעת אינו מהווה סכנה עדיין חל עליו שם 'גברא קטילא'.

דעת המאירי

ידוע בוודאות שלא ישוב לזממו - יש חובת הצלה. ספק אם ישוב לעשות את זממו - אין חובת הצלה, אך יש איסור להרוג אותו בידיים.

¹⁷ ראו גם: הרב ברוך זב פוברסקי (קבא דקשייטא, מהדורה חדשה ח"א עמוד נו).